

mačku žandarmeriju ili u talijanske karabinjere, a dio ih je bio umirovljen ili otpušten iz službe. Neki žandari su se priključili partizanima, a neki su i nakon Drugog svjetskog rata služili u novouspostavljenoj miliciji. Na samom kraju knjige autor donosi i usporedbu u načinu i djelokrugu rada žandarmerije u Kraljevini Jugoslaviji i milicije u socijalističkoj Jugoslaviji.

Autor knjige u uvodu navodi da je za vrijeme socijalističke Jugoslavije o žandarmeriji Kraljevine Jugoslavije uvijek slušao sve najgore. Najbolji primjer za to je često spominjan slučaj kada su "hrvaški orožnikov" na austrijsko-jugoslavenskoj granici 25. travnja 1929. ubili komuniste Đuru Đakovića i Nikolu Hečimovića. Taj događaj je vlast kasnije prikazala kao zaustavljanje pokušaja bijega ove dvojice komunista iz zemlje. Zato je Čelikova knjiga i pokušaj je da se žandare stavi u njihov povijesni kontekst i da se opišu svi aspekti njihova djelovanja, a ne da ih se ocijenjuje samo negativno.

Istina je da su žandari za vrijeme socijalističke Jugoslavije bili opisivani prije svega kao oružje vladajuće klase protiv radništva, komunista i svih ostalih "naprednih snaga". Nakon osamostaljivanja Hrvatske, hrvatska historiografija dala je naglasak na žandarmeriji kao instrumentu srpske prevlasti u jugoslavenskoj državi i represije nad Hrvatima. Nema sumnje da bi bilo poželjno temeljitije obraditi djelovanje žandarmerije u Kraljevini Jugoslaviji. Iz hrvatske perspektive posebno bi bilo zanimljivo vidjeti kakav je bio položaj žandara hrvatske nacionalnosti. Svakako da žandarmeriju ne treba gledati samo kroz crno-bijelu podjelu povijesnih uloga na "loše" i "dobre". Ipak, treba uzeti u obzir da se represija državnih organa, pa tako i žandarmerije, puno intenzivnije očitovala upravo na hrvatskim područjima, nego u Sloveniji. Ta činjenica nam ne dopušta da na djelovanje žandarmerije gledamo s nostalgijom, koja je na određeni način prisutna u Čelikovoj knjizi. Također smatram da Čelik dijelom griješi u korištenju pojmovna kada govori o "slovenskim" ili "hrvatskim" žandarima. I on sam na više mjesta u svojoj knjizi naglašava da je žandarmerija bila centralizirana vojna organizacija sa zapovjedništvom u Beogradu i bez ikakvih posebnosti za bilo koji dio Jugoslavije. Zato se može jedino govoriti o jedinstvenoj žandarmeriji koja djeluje na određenom području jugoslavenske države, ili eventualno o Slovencima i Hrvatima u jugoslavenskoj žandarmeriji, dok je pojmovno netočno govoriti o "hrvatskim" ili "slovenskim" žandarima.

Knjiga je podijeljena na 20 poglavlja, a na kraju knjige nalaze se bilješke (str. 355.-433.). Autor se koristio arhivskom građom iz Arhiva Republike Slovenije, službenim listovima iz tog razdoblja, pa su opširno navedene zakonske odredbe i propisi u vezi s žandarmerijom. Knjiga daje velik broj iznimno korisnih informacija o djelovanju i organizaciji žandarmerije, ima i više zanimljivih fotografija, a budući da je riječ o organizaciji koja je bitna i za hrvatsku povijest, ova knjiga je svakako zanimljiva i za hrvatske čitatelje.

Nikica Barić

Pasquale IUSO, *Il fascismo e gli Ustascia 1929-1941 Il separatismo Croato in Italia*, Gangemi editore, Rim 1998., 143 str.

Problem nastanka ustaškog pokreta i njegovo djelovanje do uspostave Nezavisne Države Hrvatske nije nepoznat hrvatskoj historiografiji. Naprotiv, tim problemom bavili su se hrvatski povjesničari kao npr. Fikreta Jelić-Butić, Bog-

dan Krizman, Jere Jareb i drugi. Zato je dobar dio podataka (npr. o tzv. Ličkom ustanku i atentatu na kralja Aleksandra u Marseilleu) i ocjena iznesenih u ovoj knjizi talijanskog povjesničara Pasquala Iusa poznat i ne donosi bitno nove spoznaje za hrvatsku historiografiju.

Ipak, knjiga daje dobar pregled razvoja talijanske politike prema jugoslaven-sknoj državi i uloge koju su u toj politici imale ustaše Ante Pavelića. Ta je politika varirala od pokušaja destabilizacije Jugoslavije i pomaganja svih snaga koje su u tome mogle pomoći Italiji, npr. hrvatske ustaše, makedonski VMRO, crnogorski zeleniši. Italija je težila prodrijeti na Balkan preko Albanije, a njegovala je i dobre odnose s Mađarskom i Bugarskom. U europskom kontekstu to je značio neizravan pritisak na Francusku koja je u Jugoslaviji gledala saveznicu u sklopu Male Antante. No, tijekom tridesetih godina, nakon ubojstva kralja Aleksandra, Mussolini je promijenio politiku što je dovelo do poboljšanja odnosa s jugoslavenkom vladom Milana Stojadinovića. U tom razdoblju kao čimbenik europske politike sve više se pojavljuje i Njemačka. Iako je ona formalno postala talijanska saveznica, upravo na Balkanu bio je vidljiv talijansko-njemački sukob interesa. U tom kontekstu treba gledati i položaj ustaša čija se jezgra, zajedno s Antom Pavelićem, od 1929. nalazila u Italiji. Iuso raščlanjuje sve oblike talijanskog pomaganja i upravljanja ustašama koje je vođeno preko talijanskih ministarstava. Spomenuto je i postojanje posebnog Ureda Hrvatska (*Ufficio Croazia*) u talijanskom ministarstvu vanjskih poslova, a navedena su i novčana sredstva koje je Italija davala ustašama, koji su se u razdoblju od 1929. do 1932. u Italiji usmjerili uglavnom na političko djelovanje, da bi od 1932. do 1934. počeli stvarati vojnu skupinu, novačeci u svoje redove Hrvate koji su živjeli u Belgiji, Francuskoj, Čehoslovačkoj. Nakon atentata na kralja Aleksandra, talijanske vlasti su razoružale ustaše i ukinule njihovu vojnu organizaciju.

Iuso se koristio postojećom literaturom o ovoj problematici (npr. sjećanja tadašnjih talijanskih dužnosnika koji su bili zaduženi za rad s ustašama), ali i izvorima iz talijanskoga središnjeg državnog arhiva (*Archivio Centrale dello Stato*). Riječ je o dokumentima talijanskog ministarstva unutarnjih poslova, točnije Glavnog nadzorništva javne sigurnosti u Pisi kojeg je od 1931. do 1937. godine vodio Ercole Conti, koji je bio zadužen za rad s ustašama.

Iuso koristi dokumente iz kojih se mogu saznati zanimljivi podaci o ustašama. Npr. kada je nakon atentata na kralja Aleksandra Italija odlučila prikriti rad ustaša na njezinom teritoriju, oduzeto im je ukupno pet kamiona oružja i vojne opreme: 320 pušaka, 60 puškostrojnica, 5 strojnica, 140 pištolja, 1 minobacač, 126 bodeža i sablji, 27 000 različitih komada streljiva, 50-ak bombi, rakete, svjetleći projektili, suzavci, fitilji, gas maske, 10 kilograma eksploziva, pirit, različiti pričuvni dijelovi i oprema za strojnice, puške i pištolje, škare za rezanje bodljikave žice i postolja za strojnice (str. 78.).

Zanimljivi su i podaci o brojnom stanju ustaške organizacije u Italiji. Npr. u jednom talijanskom izvješću od 14. listopada 1936. navodi se da se na Liparima nalazi najbrojnija skupina od oko 450 osoba. Na otoku Stromboliju nalazile su se 34 osobe, uglavnom nepouzdana pojedinci koji su zbog različitih stegovnih pogrešaka maknuti s Lipara. U Luccu se nalazila skupina od sedam ljudi pristigla iz Mađarske pod vodstvom Vjekoslava Servatzyja. U Mistretti je živio profesor Andrija Leutić kojeg je Pavelić kao nepoželjnog isključio iz ustaške organizacije. Pavle Đurić (zapravo Stanko Hranilović, jedan od najbližih Pavelićevih suradni-

ka u to vrijeme, ali Iusu pravo ime "Đurića" očigledno nije poznato) živio je u Milazzu, možda da bi izbjegao sukobe s Milom Budakom s kojim je bio posvađan, a možda zbog liječenja. Pavelićeva sluškinja Stefania Schicher nakon operavka u Torinu živi u Pistoji. Obitelji Budak i Brkan su u Messini, itd. (str. 97.-98). Zanimljivi su i podaci o Anti Paveliću koji je od dolaska u Italiju u svibnju 1929. neprestano mijenjao svoje boravište (Bologna, Livorno, Arezzo, Verona, Brescia) koristeći se krivotvorenim dokumentima i lažnim imenima (Giovanni/Guiseppa/Mario Montagna, Giovanni Bauer, Giovanni Giorgini, Giovanni/Pietro Buia, Giovanni Senian, Antonio Fedeli, Giovanni Tonetti, Jan Vaneck).

Često se nagađalo o broju ustaša u skupini s kojom se Pavelić u travnju 1941. vratio u Hrvatsku. Iako se negdje spominje brojka o 250, 300, 400, pa i 500 ustaša, Iuso se poziva na popis ustaša koje su sastavile talijanske vlasti i navodi brojku od ukupno 229 ljudi (str. 129.).

Upravo ovakvi podaci mogu hrvatskim istraživačima biti korisni u proučavanju razvoja i djelovanja ustaškog pokreta u Italiji u razdoblju od 1929. do 1941., pa u tom smislu Iusovu knjigu svakako treba uzeti u obzir.

Nikica Barić

Ivo GOLDSTEIN, *Holokaust u Zagrebu*, Novi Liber, Židovska općina Zagreb, Zagreb 2001. 725 str.

U starogradskoj vijećnici u Zagrebu 5. studenog 2001. predstavljena je knjiga dr. Ive Goldsteina *Holokaust u Zagrebu*. Knjiga je izdana u suizdavaštvu Židovske općine Zagreb i Novog Libera, a suautor knjige je Slavko Goldstein. Knjigu su javnosti predstavili prof. dr. Mirjana Gross, povjesničarka u mirovini, prof. dr. Ognjen Kraus, predsjednik Židovske općine Zagreb, Milan Bandić, gradonačelnik Zagreba, prof. dr. Neven Budak, dekan Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te autor i suautor knjige. Počasni gosti na predstavljanju knjige bili su članovi Židovske općine Zagreb koji su preživjeli holokaust i predsjednik Republike Hrvatske Stjepan Mesić. Na kraju predstavljanja zagrebački rabin Kotel Da-Don izmolio je Kadiš za sve žrtve holokausta.

Holokaust je grčka riječ koja znači "potpuno spaljen". U antici je označavala žrtvu paljenicu bogovima ili dušama pokojnika, a u suvremeno doba obilježava razdoblje od 12 godina (1933.-1945.) nacističkog progona Židova. Vrhunac holokausta je trebalo biti "konačno rješenje", što je u nacističkoj terminologiji inačica za masovno ubijanje i uništenje čitavoga europskog židovstva.

Mržnja koja je pokretala većinu ideologa i organizatora holokausta proistjecala je iz modernog antisemitizma, nastalog u 19. stoljeću, koji je u sebi sadržavao neke novostečene i neke tradicionalne komponente. Moderni se antisemitizam najčešće potkrepljuje tvrdnjama da su Židovi "razoran činilac", da smišljeno uništavaju nacionalne pokrete i države s krajnjom težnjom da podjarne sve narode i zavladaju svijetom. Podloga za razvijanje antisemitizma pronađena je i u rasizmu, teoriji koja prema proizvoljnim kriterijima vrijednosno diferencira ljudske rase i narode. U populističkoj antisemitskoj propagandi korištene su tradicionalne srednjovjekovne vjerske predrasude, konkurentska zavist zbog naglog bogaćenja nekih Židova nakon što su stekli građanska prava te tradicional-